

НАКШИ ИЛМ ВА АДАБИЁТ ДАР ТАХКИМИ ХУДШИНОСӢ ВА ИФТИХОРИ МИЛЛӢ

Дар киссаву таърих чу озода бихонед,

Максуд аз озода шумоед, шумоед.

Деххудо

Илм ва адабиёт хамеша гирхекушои инсон буд, яъне аз оғоз барои раҳой аз мушкилот, асорати динӣ, мазҳабӣ, тарғиби ахлоки пок, одамият, худшиносӣ, инсоншиносӣ, диншиносӣ ва ғайра хидмат менамуд, по ба пои замон ва талаботҳои он амал мекард, пеш мерафт. Ба хотир биёред, талошҳои олимону адибони моро баъд аз истилои араб, муковимат ва муборизаи онҳоро ба забони бегона, яъне арабӣ, баргардони осори илмиву адабӣ ба забони арабӣ, барои аз нобудӣ раҳонидан ва баъдан аз нав ба тоҷикӣ тарҷума намудан, хусусан кӯшишҳои Рӯдакӣ ва соири адибони замони Сомонӣ, ки хеле босамар буданд. Дар ин бора устод Саид Нафисӣ чунин гуфтааст: «Кореро, ки Амир Исмоили Сомонӣ бо шамшери буррандаи хеш оғоз карда буд, Абдуллоҳ Чаъфар ибни Муҳаммад бо хомаи хеш ба поён расонид. Ин Абӯабдуллоҳ Чаъфар ибни Муҳаммад роҳбаре тавоно буд, ки роҳро барои Дакикӣ ва Кисой ва Фирдавсӣ кушуд ва муҳандиси ҳунарманде буд, ки ҳонаи ҷовидони Унсуриву Фаррухиву Асчадиву Мунчик ва Носири Хусравро пояе устувор ниҳод». [\[1\]](#) Ба кавли шоире:

Рӯдакӣ низ чун дури шахвор

Зеби дарбори оли Сомон буд.

Хамчу теги амир Исмоил

Хомаи Рӯдакӣ ба чавлон буд...

Дар низоъи бакои миллият

Аввалин кахрамони майдон буд.

Миллати мо раҳини миннати ӯст,

Миннат ӯро сазад, ки маннон буд. [\[2\]](#)

Фирдавсӣ касе буд, ки, ба кавли худаш, бо ранчхояш, Ачамро, ки баъди истилои араб мурда буд, зинда намуд:

Басо ранч бурдам дар ин сол сӣ,

Ачам зинда кардам бад-ин порсӣ. [\[3\]](#)

Аммо кабл аз эшон Яъкуби Лайс, ба кавли Носири Хусрав, аз аввалин амирони Хуросон

буд, ки барои истиклолхоҳӣ то Басра рафт ва хидмати бузургро барои миллат анҷом дод. Ҳамзамон, ӯ назарияи «он чи ман андар наёбам, чаро бояд гуфт»-ро ба миён гузошт ва бад-ин тартиб истиклоли адабии забон ва адабиёти миллати моро асос гузошт ва бунёнгузорӣ намуд. Воқеан, Носири Ҳусрав ба кавли муҳаққиқи фаронсавӣ Пол Омер, «баъд аз он ки ба синни рушд расид, китъаоте аз ашъори Фирдавсии Тӯсиरो ба даст оварда хонд ва мутаваҷҷеҳ шуд, ки эронӣён дар қадим кавми барҷаста буданд ва султаи кавми араб онҳоро дучори инхитот кард». [\[4\]](#) Ин абёти Носири Ҳусрав, ки аз худшиносии шоир ба мо мӯжда медиҳанд, на танҳо аҳамияти таърихӣ доранд, балки барои боло бурдани ҳудӯгоҳии миллии миллати мо кӯмаки бешӯиба менамоянд:

Хуросон з-оли Сомон чун тихӣ шуд,

Ҳама дигар шудаш аҳволу Сомон. [\[5\]](#)

Он, қ-ӯ ба Ҳиндувон шуд, яъне, ки гоziям,

Аз баҳри бардагон, на зи баҳри гази шудаст. [\[6\]](#)

Ман аз пок фарзанди озодагонам,

Нагуфтам, ки Шопур бани Ардашерам. [\[7\]](#)

Ҳоконӣ агарчи дар даврони зафъӣ рӯҳи милли зиндагӣ ва эҷод кардааст, аммо осораи

саршор аз афкори миллӣ аст. Ӯ шоири шуубӣ махсуб мешавад. Аз ин рӯ, осораш дар парвариши рӯҳи миллии шаҳрвандон нақши барозанада метавонад дошта бошад. Ашъоре аз ин даст:

Неъмате бехтар аз озодӣ нест,

Бар чунин моида куфрон чӣ кунам? [\[8\]](#)

Чароги Каён кушта шуд, кош ман

Ба маргаш чароги сухан куштаме. [\[9\]](#)

Мулки Ачам чу туъмаи туркони аъчамист,

Окил кучо бисоти таманно барафканад?

Тан гарчи суву этмак аз эшон талаб кунад,

Кай меҳри шах ба Отсизу Бугро барафканад. [\[10\]](#)

Чу ин чо маънии Куръон надонам,

Равам он чо, ки Обисто бихонам. [\[11\]](#)

Магзор мулки Ораше дар дасти муште оташе,

Хуш нест гарди нохушӣ бар рӯйи зебо рехта. [\[12\]](#)

Мутаасифона, баъди ба адабиёт ворид шудани тасаввуф, алалхусус хучуми мугул ба кишвари мо, рӯхи миллӣ заиф мешавад, яъне бозтоби он дар илму адабиёт камранг мегардад, кариб ба сифр мерасад. Аммо, мо ба хар хол, хол-хол дар осори адибон ва олимон ба афкор ва ашъоре рӯ ба рӯ мешавем, ки дар онҳо андеша ва рӯхи миллӣ тарғиб мешаванд. Ба ин намунаҳо аз Мавлоно тавачҷух фармод, ки онҳо имрӯз низ аҳамияти худро аз даст надодаанд ва дар тарбияи ифтихор ва худшиносии миллии мо метавонанд нақши муҳим бибозанд:

Фарсӣ гӯ, гарчи тозӣ хуштар аст,

Ишкро худ сад забони дигар аст.

Бӯйи он дилбар чу паррон мешавад,

Он забонхо чумла хайрон мешавад. [\[13\]](#)

* * *

Балхиям ман, балхиям ман, балхиям,

Шӯр орад оламе аз талхиям. [\[14\]](#)

Наъраи хою хӯи ман, аз дари Рум то ба Балх,

Асл кучо хато кунад, Шамси ману Худои ман. [\[15\]](#)

Дар сафар гар Рум бинӣ ё Хутан,

Аз дили ту кай равад хуббулватан. [\[16\]](#)

Албатта, мо дар осори Хочу, Хофиз, Сохиби Шерозӣ, Биной, Урфӣ, Толиби Омулӣ, Нозими Хиротӣ ва бархе аз дигарон низ ба андешаву афкори миллӣ, ватандӯстона рӯ ба рӯ мешавем, ки мутолиаи онҳо дар таҳкими рӯҳи миллии хамватанон нақши шоиста мебозанд. Ба сифати мисол шеърӣ поёни Хочуро мегирем, ки аз рӯҳи миллӣ бархӯрдор буда, бар зидди бартарияти кавмчӯёнаи аъроб нигаронида шудааст:

Буд Хабиби Ачамӣ дар намоз,

Шуд Хасани Басри-ш аз дар фароз.

Дид, ки ал-хамд ба ал-хамд хонд,

Рахши кироат ба иборат наронд.

Гуфт: «намоз аз паси ин чун тавон»,

К-ин ачамӣ хаст шикастазабон?

Дур шуду кард ба танхо намоз,

З-он ки кунад хос зи ом эътироз.

Дид ҳамон шаб чу фуру шуд ба хоб,

К-омадӣ аз хазрати иззат хитоб,

К-эй Хасан, ар хусни иборат турост,

Сиххати ният зи иборат чудост.

Тири фазилат шудат акнун зи шаст,

Ёфта будиву бидодӣ зи даст.

Гарра чӣ бошӣ ба ибороти хеш,

Ношуда кашшофи ишороти хеш.

Гар ту чӯдогона накардӣ намоз,

Кардаӣ тооти ту будӣ ба соз.

Дил чу дуруст аст, забонро бихил,

Номи забон аз чӣ бари пеши дил.

Тӯтии хушхон, ки забон номи ӯст,

Шаккари ширини баён коми ӯст.

Айб макун, гар шиканад дар сухан,

Бад набувад, тӯтии шаккаршикан... [\[17\]](#)

Аммо олимону адибони мо асосан аз аввали асри гузашта имкон ёфтанд, ки дар бораи миллати хеш сухан бигӯянд, рӯ ба ҳудогоҳии миллӣ биёранд. Устод Айни қаҳрамони ин майдон аст. Нахустин асарҳои номгузори ӯстод, аз ҷумла «Марши ҳуррият» ва қиссаи «Одина», дар таҳвику тарғиби рӯҳи миллӣ, бедорӣ, ҳудогоҳии мардум нақши бузург бозидаанд:

Эй ситамдидагон, эй асирон!

Вақти озодии мо расид,

Муждагонӣ диҳед, эй асирон!

Дар ҷаҳон субҳи шодӣ дамид. [\[18\]](#)

Дигар, маҳз устод Айни аввалин бор тоҷикситоиро дар шеър бунёд гузошт ва ҷаҳониёро аз сирру асрору фарҳангу тамаддуни воло, зеҳни софу дарроқи тоҷикон воқиф сохт ва барои адибони дигар ҳамчун намунаи ибрат хидмат кард:

Ба парда то ба ҷандин рози тоҷик?

Биё, биншин, шунав овози тоҷик.

Ба зеҳни софу истеъдоди ҷаҳонӣ

Набошад дар чахон анбози точик.

Суханро чун арӯсон зеб дода,

Забони маърифатпардозӣ точик. [\[19\]](#)

Махз дар хамин давра илм ва адабиёти соф миллии мо поягузорӣ шуд. Бинобар ин, олимону адабони хамзабони мо, ки ханӯз дар асорати бегонагон қарор доштанд, илму адабиёти моро на танҳо ба сифати сармашк пазируфтанд, балки ба ташвику тарғиби он пардохтанд. Аз ҷумла, донишманди эронӣ Саид Нафисӣ дар ин боб гуфта: «Барои мо махсусан роҳи республикаҳои Осиёи Миёна, ки таърихан ба мо наздиканд ва дар як муддати кӯтоҳ ба шукуфоии маданияти худ ноил гардидаанд, ибратомӯзанд. Асарҳои нависандагони намоёни тоҷик С. Айнӣ, М. Турсунзода, Миршакар, Улугзода, Иқромӣ... барои ҷавонони мо, дар роҳи ба вучуд овардани адабиёти миллии ва ҳақиқатан ҳалкии худ, намунаи сазоворест». [\[20\]](#) Бинобар ин, метавон гуфт, ки тамоми осори олимону адибони мо, аз ҷумла устод Айнӣ, Лохутӣ, Турсунзода, Бобочон Гафуров, Дехотӣ, Улугзода, Иқромӣ, Раҳим Хошим, Мухаммад Осимӣ, Носирҷон Маъсумӣ, Бокӣ Раҳимзода, Муъмин Каноат, Ғабрид Рачаб ва дигарон намунаи олии хидмат ба миллату кишвар ва мавқеи дурусти онҳо махсуб мешавад. Дар ин замина асарҳое чун «Намунаи адабиёти тоҷик», «Ёддоштҳо», «Исёни Муканнаъ», «Қаҳрамони ҳалки тоҷик Темурмалик»-и устод Айнӣ, «Тоҷикон», «Тоҷикон ва талошҳои таърихи онҳо барои озодии Ватан»-и Бобочон Гафуров, «Сарои тамаддун», «Тоҷикистон шуд мунаввар», «Қоваи оҳангар», «Қремл», «Механ, эй механ», «Бандагӣ дар қор нест»-и Лохутӣ, «Писари Ватан», «Қони ширин», «Асри ман», «Ватан», «Дӯстонро гум макун»-и Турсунзода, «Субҳи ҷавонии мо», «Ривояти сугдӣ», «Восеъ», «Қирдавс»-и Улугзода, «Духтари оташ», «Зогҳои бадмур»-и Иқромӣ, «Одамони ҷовид»-и Раҳим Чалил, «Вафо»-и Фотех Ниёзӣ, «Дар он дунё»-и Ф. Мухаммадиев, «Қирҳои зиддинӣ дар адабиёти тоҷик»-и Холиқ Мирзозода, «Қишлоқи тиллоӣ»-и Миршакар, «Ишқи Ватан»-и Ҳабиб Юсуфӣ, «Қайдо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик»-и Абдулғанӣ Мирзоев, «Одам-ӯш-шуарро Рӯдакӣ»-и Афсаҳзод, «Қуруши Сталинград»-и Муъмин Каноат, «Дар орзуи падар»-и Қароматулло Мирзоев, «366-пахлу»-и Ғаффор Мирзо, «Қаримбой дар ҳонаи Худо»-и Аҳмадҷони Ҳамдӣ, «Ситорае дар тирашаб»-и Расул Ҳодизода ва ғайра аз шоҳкориҳои илму адаби мо махсуб мешаванд, ки дар асри гузашта эҷод шудаанд. Мо дар ҳамаи ин асарҳо ба ин ё он навъ дахлати адибонро ба ҳаёти ҳалқ ва тақдирҳои кишвар бармало боздид менамоем. Ҳамаи ин осор дар рӯҳияи баланди ватандӯстона, хидмат ба миллат, тарғиби арзишҳои миллии, ваҳдату якпорчагии шаҳрвандони кишвар, таъмини амниятӣ сулҳу осоиш навишта шудаанд. Бинобар ин, дар парвариши рӯҳи миллии шаҳрвандон, ба вижа ҷавонон, ки ояндаи миллат ва кишваранд, нақши муҳим мебозанд. Ногуфта

намонад, ки имрӯз низ олимону адибони мо дар эҷоди осоре, ки рӯҳ ва андешаи миллиро тарғиб мекунад, муваффакиятҳои назаррас доранд. Аммо, мутаассифона, на ҳамаи аҳли илму адаб дар ин самт кӯшо мебошанд. Бисёре аз онҳо як навъ бетарафӣ ва бетафовутӣ нисбат ба тақдири миллат ва кишвар зохир менамоянд. Ба сифати як навъ тамошобин ба ҳаводиси рӯзгор назар меандозанд. Аз имкониятҳои истиқлол самаранок ва ба ғоидаи миллату кишвар истифода наменамоянд, қор намегиранд, баръакс, аз озодихои истиқлол сӯистифода мекунад. Осоре эҷод менамоянд, ки бар зарари манфиатҳои миллат ва кишвар мебошанд. Албатта, ин амали онҳо як навъ аз гумроҳӣ ва мавқеи нодурусти онҳо ба ҳаёт ва тақдири миллату кишвар хабар медиҳанд. Эшон як навъ масъулиятгӯрезӣ менамоянд. Хол он ки вазифаи аҳли қалам даҳлат ба зиндагӣ, хизмат ба халқ ва кишвар ба ҳисоб меравад. Шоир беҳуда нагуфтааст, ки:

Хар шаб зи худат бипурс, агар ту мардӣ,

К-имрӯз чӣ хидмате ба мардум кардӣ. [\[21\]](#)

Зеро:

Дар халқ, буруни халқ будан ғалат аст,

Сухбат бо зиндагист, бо мурдан нест. [\[22\]](#)

Ҳамин аст, ки бархе аз аҳли қалам ҳануз ҳам сарғарми истифода аз образи устураҳои динӣ, мазаҳабӣ, арабӣ, мисли Сулаймон, Хоруту Морут, Юсуфу Зулайхо ва ғайра мебошанд. Ирфону тасаввуф, шӯру вачду ҳолу беҳудию тақдирпарастӣ ва фарҳанги бегонаро тарғиб месозанд. Гурӯҳи дигар ба шачараноманависӣ, олимону адибонро муллою эшону сайидзода соҳтан ва муаррифӣ қардан машғуланд. Саввум, аз босмачихо қаҳрамон месозанд, ҷаҳорум, осори олимону адибони асри гузашта ва дастовардҳои миллати моро дар он замон, яъне асри ХХ инқор менамоянд, як навъ эпидемияи (вабои) гузаштаситезӣ, нигилизм (инқор), таҳрифи воқеиятро дар фазои илм ва адаби мо паҳн

ва эҷод менамоянд, ки натанҳо боиси нигаронии аҳли илму адаб, балки давлат ҳам шудаанд. Онҳо гӯё намердонанд, ки мо маҳз дар натиҷаи захираи ҷонфидоии пешиниён, ба вижа фарзандони бузурги миллат, ба ин рӯзи фирӯз, яъне истиклол расидем. Беҳуда шоир ба мо хушдор намодааст:

Хама аз кӯшиши пешиниён аст,

Агар осоише акнун ту дорӣ. [\[23\]](#)

Бадбахтона, бархе аз нависандагон, ба чойи «Махмуди торобинома», «Мавлавинома», «Биноинома», «Яъкубилайснома», «Сосоннома», «Сомоннома», «Картнома», «Сарбадорнома», «Сохибишерозинома», «Каюмарснома», «Хушангнома», «Урфинома», «Айнинома», «Лохутинома», «Турсунзоданнома» ва ғайра навиштан имрӯз низ «Искандарнома» менависанд. Масалан, Сорбон «Достони писари Худо» («Искандарнома»)-ро менависад. Чумъа Одина низ дар поёни асри гузашта романи «Искандари Макдунӣ»-ро эҷод менамояд, ки нотаом мемонад. Воқеан, Карим Мусо дар ин бора, яъне орзуи навиштани эпосеи «Искандари Макдунӣ»-ро аз ҷониби Чумъа Одина чунин ба қалам медихад: «Китоби нотамоми Чумъа Одина «Искандари Макдунӣ» баъди падруди муаллифаш бо зиндагӣ дар шумораҳои маҷаллаи «Садои Шарк» ҷоп шуд, ки маро дар хайрат гузошт. Зеро ба гуфти ҳадаш, ки доир ба ин ҷаҳонгир асар навиштан дар майнаш меҷарҳидааст, фурсати зиёде нагузашта буд. Вай ин қорро бо ҳама мӯҷароҳои воқеа ба романи «Гузашти айём» мутародиф пеш мебардааст. Вале сар қарду ба поён расонида натавонист. Хол он ки, ба гуфти Убайд Раҷаб, дар ҳама китоби ёддошти «Дӯш будам ҳамонои», Чума Одина «Эпосеи Искандари Макдуниро» нияти дар панҷ китоб ба поён расонидан доштааст...». [\[24\]](#) Ба қавли устод Лоик:

Ситамгарро Сикандар қардаӣ ту,

Музаҳрафро музаффар қардаӣ ту!

Валекин бузрукони нобигатро

Гадоёни паси дар кардай ту. [\[25\]](#)

Гузашта аз ин, Саттор Турсун дар романи «Се рӯзи як баҳор», Мирзо Насриддин (Саидзода) дар романи «Оташ дар хонаи кадим» (дар ду чилд), Урун Кухзод дар романҳои «Бандии озод», «Таквими рохгум», Аброри Зоҳир дар романҳои «Муковимат», «Бозгашт», Баҳром Фирӯз дар романи «Гафлатзадагон» босмачиёро ба сифати қаҳрамон интиҳоб намуда онҳоро ватандӯст муаррифӣ менамоянд. Мо дар китобҳои «тахкикӣ»-и «Чонпайванд»-и Мирзо Шукурзода, «Чусторҳо ва ибтикорот дар наср»-и Абдуҳолики Набавӣ, «Адабиёт ва фарҳанги миллӣ»-и Рустами Ваҳхобзода, «Тоҷикони Мовароуннаҳр»-и Абдуқодир Ҳолиқзода, «Истиқлол ва худшиносии иҷтимоӣ маънавӣ»-и Шакурӣ, «Андашаҳои адабӣ-эстетикӣ Садриддин Айнӣ»-и Наргис Аслонзода ва дар дахҳо асарҳои дигар ба нақди носолим, нигилизм (инкор), сиёҳкунӣ, таҳрифкорӣ, босмачиситой, динситой, амирситой, айниситезӣ, турсунзодаситезӣ, худситезӣ, паст задани забони тоҷикӣ ва ғайра низ рӯ ба рӯ мешавем. Ба кавли Калими Кошонӣ:

Раҳнамоёни замони мо ҳама раҳ мезананд,

З-он миён гар росте дидем, асои кӯр буд. [\[26\]](#)

Дар ҳақиқат, ин олимони ва адибони ба ҷойи раҳнамоӣ, нишон додани ҳатарҳо, таҳдидҳо, ки имрӯз кишвару миллати мо ба онҳо рӯ ба рӯянд, ба ин гуна мавзӯҳои барои миллат ва кишвар зиёнрасон даст зада ва мезананд, яъне як навъ раҳзанӣ менамоянд. Ҳол он ки мо дар як вазъияти ҳассос, нозук ва ҳатарнок барои миллату кишвар қарор дорем. Вазифаи олимону адибон нишон додан ва мучассам сохтани ҳамин ҳатарҳо ва таҳдидҳо мебошад. Воқеан, ҳатаршиносӣ, таҳдидшиносӣ чист? Ҳатаршиносӣ илм аст, мисли адабиётшиносӣ, инсоншиносӣ, диншиносӣ, китобшиносӣ, ҷомеашиносӣ, мактабшиносӣ, руҳшиносӣ, рӯзномашиносӣ ва ғайра. Албатта ин мафҳумҳо, ба вижа мафҳуми ҳатаршиносӣ дар кишвари мо ҳеле ҷавон аст. Ақунун ба забонҳо ҷорӣ ва сорӣ мешавад. Он илмест, ки дар бораи таҳдидҳо сухан мегӯяд, хушдор медиҳад. Аз нерӯҳои муҳталифи дохиливу хориҷӣ, алаҳхусус минтақавию ҷаҳонӣ, террористҳо, экстремистҳо, гурӯҳҳои радикалӣ, хабар медиҳад, то кишвар ва миллат барои дифоъ омодагӣ бигирад, ҳатару таҳдидҳоро пешгирӣ намояд. Мутаассифона, қасоне, ниҳоде, мутахассисоне, ки ба маънии васеъ ва тангаш ба ин масъала машғул бошанд, давлатро, ҷомеаро, халқро огоҳ намоянд, ҳануз дар байни олимону адибони мо падид наёмадаанд. Ба ин маънӣ, ҳатаршиносӣ ҳанӯз расмӣ пайдо накардааст. Лихозо, имрӯз зарур аст, ки он ҳатарҳое, ки ба миллат ва кишвар таҳдид мекунанд, ба таври ҷиддӣ мавриди омӯзиш қарор бигиранд. Албатта, мо ҳатарҳои табииро дар ин маврид истисно менамоем. Ҳадафи мо

нишон додани хатарҳои сиёсӣ ва динию мазҳабиянд, ки наҷоду миллат ва кишварҳои пурнуфусу пурнуфузи олам аз рӯи барномаҳои махсус амалӣ мекунанд ва қардан меҳоянд. Хусусан барои мо имрӯз ба шиддат динзада шудани кишвар, минтақа ва олам, қудратҷӯӣ, бартариятҷӯӣ, аз ҷумла қудрати наҷодӣ, миллӣ, эпидемияи (вабои) гузаштаситезӣ, нигилизм (инқори дастовардҳои миллату кишвар дар асри гузашта), бегонаситоӣ, босмачиситоӣ, бетафовутӣ, бетарафӣ, бемасъулиятӣ, дурӯӣ, чандрӯӣ, тамошогарӣ, беҳувиятӣ, яъне манкуртӣ, беҳотирагӣ ва ғайра аз ҳар лиҳоз нигаронкунадаанд. Аммо, неоусмонизм (навусмонизм) аз ҳама хатарнок мебошад, ки натавоно ба ояндаи наҷоду миллати мо, балки ба наҷоду миллатҳои дигари ҷаҳон низ таҳдид менамояд. Аз ин рӯ, имрӯз ин докторинаи наҷодию фашистӣ на ҷаҳат мо, балки ҷаҳониро низ нигарон сохтааст. Бояд онро пешгирӣ ва ҳунсо қард. Аммо ин мавзӯи дигар аст ва баррасии алоҳидаро тақозо менамояд. Воқеан, олимону адибон имрӯз вазиғдоранд, ки диҷӯзи миллат, имрӯзу фардои онро аз рӯи вичдон, мунсифона таҳқиқ намоянд ва ба риштаи тасвир бикашанд, танҳо бо бадеият, ороишу пероиш сарғарм наҷаванд. Ояндаи миллат, бақои кишвар ва хатарҳои мавҷударо бишиносанд, ошқор намоянд ва ба ҳонанда ҳабар бидиҳанд, ҷунки ба қавли нависандаи маъруф Тургенев, «**давҷаҳое ҳастанд, ки адабиёт наметавонад танҳо бадеиёт бошад, зеро манғиатҳое ҳастанд, ки аз манғиатҳои бадеӣ болотаранд. Лаҳзаи ҳудшиносӣ ва танқид, ҷунонки дар ҳаёти шахси алоҳида зарур аст, дар зиндагонии ҳалқ низ зарурат дорад**».

[\[27\]](#)

Аз ин хотир, олимону адибон бояд диҷӯзшинос, имрӯзшинос ва ояндашинос бошанд. Харғиз ба беҳабарӣ, бетафовутӣ, ғафлат роҳ надиҳанд, яъне ояндабин бошанд, зеро, ба қавли Низомулмулк, «ғафлат давлатро бибарад»

[\[28\]](#)

ва ба андешаи Чон Ғолсуорси, «агар аз оянда наандешед, оянда нахоҳед дошт».

[\[29\]](#)

Беҳуда шоир нағуфтааст:

Маро аз ғафлати ҳуд бар сар ин бедод меояд,

Набошад сайд агар ғофил, ҷӣ аз сайёд меояд? [\[30\]](#)

Рӯи ҳамин асос, мо бояд дар бораи ояндаи Тоҷикистон биандешем, хатарҳое, ки пешорӯи миллат ва кишвар аст, ошқор ва қашф намоем. Зеро Тоҷикистон ҳатто нимҷазира нест, балки, ба қавли олимону адибон ҷазира аст, дони танҳост дар осиёи замона, мисли оҳуест раманда дар миёни кишварҳо:

Халки тоҷик дар Осиёи Миёна-

Дони танҳо дар осиёи замона. [\[31\]](#)

Лоик

Дар харита мисоли охуест

Тоҷикистон миёни кишварҳо.

Ай Худо, доми душманаш баркан,

Ай Худо, тири душманаш бишкан! [\[32\]](#)

Гулназар

Дар ҳақиқат, ин ҳолати миллат ва кишвари моро ҳатто ҳамзабонони мо мушохида кардаанду изхори нигаронӣ намудаанд. Парвиз Нотили Хонларӣ гӯяд: «Тоҷикистон монанди ҷазирае миёни кишварҳои «дигарзабон» мондааст, агарчи он кишварҳои дигар ҳам ба забону адабиёт ва фарҳанги эронӣ бегона нестанд ва миёни эшон форсигӯй ва форсидон мондааст. Аммо тоҷик ба маънии форс ва форсизабон аст ва мардуми ин кишвар ин маъниро хуб медонанд. Як шоири ҷавони тоҷик шеъреро дорад, ки мазмунӣ он дилбастагӣ ба забони дарӣ аст ва ман дар форсӣ шеъреро дигар чунин пуршӯр дар баёни ин алоқа ба забони форсӣ (дарӣ-тоҷикӣ) суроғ надорам. Ин шеърӣ шурангезро дар ҳамин шумораи «Сухан» зерӣ унвони «То ҳаст оламе, то ҳаст одаме» меҳонед». [\[33\]](#) Дигар, Худованд доми душманонро, ки гирди мо танидаанд, наметавонад, тире, ки сӯи мо рост кардаанд, намешиканад, зеро ӯ, ба қавли маъруф, оламо офарид, аммо дар он дахле надорад. Дигар, ӯ ба мо бехтарин неъмат-ақлу хирадро арзонӣ доштааст, то ҳудамонро, Ватанамонро аз хатарҳо эмин бидорем. Бинобар ин, чуз мову шумо каси дигаре доми душманонро қанда ва тири онҳоро шикаста наметавонад. Лихозо, мо бояд

ватандӯсту ҷонфидо бошем ва маргро аз зиндагӣ авлотар донем. Беҳуда нагуфтаанд:

Ба номи накӯ гар бимирам, равост,

Маро ном бояд, ки тан маргрост. [\[34\]](#)

Фирдавсӣ

Гар бибояд мурд, боре хезу дар майдон бимир,

Марг дар майдон беҳ аз марге, ки андар бистар аст. [\[35\]](#)

Маликушшуаро Баҳор

Бо як сухан, факат мову шумо ниғабони ин миллат ва Ватан хастем. Факат моем, ки бо хамаи мушкилот нигоҳ накарда, ин Ватанро аз бадхоҳон дифоъ мекунем ва дар роҳи он агар лозим шавад, ҷони худро фидо менамоем:

Дил ба ғами Ватан фиғор ман накунам, кӣ мекунад,

Ҷон ба раҳи Ватан нисор, ман накунам, кӣ мекунад? [\[36\]](#)

Мо бояд на танҳо аз ҷасортӣ миллӣ, балки гурури миллӣ низ бархӯрдор бошем ва дар ҳар ҳолату шароит обрӯӣ ва иззату шарафи иносӣ худро ҳифз намоем. Гузашта аз ин, мо бояд дар ҳама гуна руҳ, яъне бархӯрдорӣ аз гурури миллӣ ва инсонӣ таълиму тарбия ёбем, то битавонем дар мушкилтарин ҳолатҳо, пешомадҳои ногувору ногаҳонӣ,

гайримунтазир, сахтиҳои модиву маънавӣ, сиёсию иқтисодӣ ва ғайра, иззату обрӯю шарафи инсонӣю миллии ҳешро ниҳаҳ дорем, дур аз хиёнатуночавонмардӣ қарор бигирем ва ба қавли Мавлоно, қосаи дӯғи ҳешро аз анғубини беғонагон авлотар донем ва озодиро ба бандагӣ савдо нанамоем:

Ғар қосаи дӯғи ҳеш бошад пешам

В-аллаҳ, ки 3-анғубини қас н-андешам.

В-ар бебаргӣ ба марғ молад гӯшам,

Озодиро ба бандагӣ нафрӯшам. [\[37\]](#)

Аз сӯи дигар, мо набояд имрӯз дар ҳоксорию тавозӯӣ, нармию мадуро, ки бо сабабҳои айниву зехнӣ ба ҳӯю ҳислати зотии мо табдил ёфтааст, ифроту тафрит намоем, зеро ҳамин ҳоксорию нармию аз ҳад зиёди мо буд, ки боиси сарафқандагӣю ҳорию зорию мо гардид ва мо ба таври бояду шояд натавонистем аз манфиатҳои миллию инсонии худ дифоъ намоем ва аз ҷойгоҳе, ки шоистаи миллати мо, бархӯрдор гардем. Ҳамин сифату ҳислати мо, яъне нармхӯии аз андоза беҳади мо буд, ки мо ҳама ҷизро аз даст додем, душманони худро обрӯю манзалату давлату сарвату саодат бахшидем, аммо худро ҳору зору бемиқдор сохтем. Имрӯз замоне расидааст, ки мо дар ин қаламрав ҳадди эътидолро риоя намоем, то битавонем иззату нафси худро ниҳаҳ бидорем, бозичаи дасти дигарон нашавем. Ин ҳитоб ва андарзо, ки аз қарри асрҳо ба мо ҳушдору сало медаханд, имрӯз низ метавонанд ба масобаи раҳнамо бароямон ҳидмат намоянд. Бинобар ин, мо бояд онҳоро ҳифз намоем ва ҳамвора пешорӯи худ дошта бошем:

Як ҳамлаю як ҳамла, қ-омад шабу тариқӣ,

Чустӣ қуну турқӣ қун, не нармию тоҷиқӣ. [\[38\]](#)

Мавлавӣ.

Нармӣ зи хад мабар, ки чун дандони мор рехт,

Хар тифли найсавор кунад тозиёнаш. [\[39\]](#)

Соиб

Таназзул обро аз нармхӯист,

Баландӣ кухро аз сахтрӯист. [\[40\]](#)

Нозим

Бо сангдилон шиори худ сахтӣ кун,

Бардор ба охан охани тофтаро. [\[41\]](#)

Бедил

Лихозо, мо барои хамаи шахрвандони кишвар дирӯзшиносӣ, имрӯзшиносӣ, ояндашиносӣ ва худшиносиву ифтихори миллӣ таманно менамоем, зеро, ба кавли П.А. Столипин,

«кавми махрум аз худшиносии миллӣ, мисли поруест, ки бар рӯи он кавмҳои дигар рушду нумув хоҳанд кард». [\[42\]](#) Аз ин рӯ, аз забони Мавлоно меғӯем:

Ман бандаи он кавм, ки худро донанд,

Хар дам дили худро зи галат бирхонанд.

Аз зоту сифоти хеш созанд китоб,

Феҳристи китобро аналҳак хонанд. [\[43\]](#)

Чамолиддин Саидзода,

адабиётшинос

[\[1\]](#) Саид Нафисӣ. Мухити зиндагӣ ва ахволу ашъори Рӯдакӣ. – Душанбе, 2008. – С. 20.

[\[2\]](#) Рӯдакӣ бояд, ки ояд бори дигар бар чаҳон... -Панҷекат, 19966. –С. 52.

[3] Шахбайтҳои «Шохнома». –Душанбе:Адиб, 1990. –С. 205.

[4] Васиёти Хасани Саббох. –Душанбе:Нодир, 2005. –С. 6.

[5] Носири Хусрав. Куллиёт. Деволни ашъор. –Ҷ.1. –Душанбе:Эр-граф, 2003. –С. 530.

[6] Хамон ҷо. –С. 101.

[7] Хамон ҷо. –С.528.

[8] Девони Хоконии Шарвонӣ. –Техрон, 1368. –С. 252.

[9] Хамон ҷо. –С. 930.

[10] Хамон ҷо. –С. 140.

[11] Фарҳанги забони тоҷикӣ. –Ҷ.1. –Москва, 1969. –С. 892.

[12] Девони Хоконии Шарвонӣ. –С. 36.

[13] Маснавии маънавӣ. –Техрон, 2001. –С.313.

[14] Офтоби маърифат. –Душанбе, 2007. –С. 195.

[15] Чалолиддини Румӣ. –Девони кабир. –Ч.2. –Душанбе:Адиб, 1993. –С. 395.

[16] Маснваии маънавӣ. –С. 183.

[17] Хочуи Кирмонӣ. Хамса. –Хучанд:Хуросон, 2017. –С. 68-69.

[18] Садриддин Айний. Куллиёт. –Ч.2. Шнърхо. –Душанбе:Дониш, 2020. –С.324.

[19] Хамон чо. –С.339.

[20] Съезди дуҷуми нависандагони советии Ӯмумиииттифок. Хисоби стенографӣ.
–Москва, 1956. –С.552.

[21] Абулкосим Лохутӣ. Шеърхо ва дostonхо. -Китоби 2. –Душанбе:Адиб, 1987. –С. 187.

[22] Абулқодири Бедил. Рубоӣёт. –С. 17.

[23]

[24] Карим Мусо. Чабри таърих. –Душанбе: Бухоро, 2013. –С. 93.

[25] Лоик. Фарёди бефарёдрас. –Душанбе: Адиб, 1997. –С. 97.

[26] Калими Кошонӣ. Гули хуршед. –Душанбе: Ирфон, 1985. –С. 114.

[27] Чамолиддин Саидзода. Тарбияи ифтихор ва худшиносии миллӣ дар дарсҳои адабиёт. –Душанбе:Ирфон, 2012. –С.88.

[28] Низомулмулк. Сиёсатнома. –Душанбе: Адиб, 1989. –С. 30.

[29] Чон Голсуорси. Андарзи бузургон. –Душанбе:Адиб, 2020.–С, 220.

[30] Соиб. Мунтахаб. –Душанбе: Ирфон, 1980. –С.356.

[31] Лоик. Фарёди бефарёдрас. –Душанбе:Адиб, 1997. –С. 97.

[32] Гулназар. Аз китоби «Лолаҳо дар ёлаҳо». Адабиёт ва санъат, 5 июли соли 2012.

[33] Парвиз Нотили Хонларӣ. Дар сарзамини Рӯдакӣ. Садои Шарк, 1968, №4. –С. 72.

[34] Абулкосим Лохутӣ. Шохнома. –Ч.6. –Душанбе:Адиб, 1989. –С. 395.

[35]

[36] Ғаффор Мирзо. Сахифаи адабӣ. Чавонони Тоҷикистон, 22 сентябри соли 2022.

[37] Чалолиддини Румӣ. Рубоиёт. –С. 57.

[38] Чалолиддини Рӯмӣ. Девони кабир. – Ч.2.-Душанбе: Адиб, 1993. – С. 252.

[39] Соиб. Мунтахаб. –Душанбе: Ирфон, 1980. –С. 539.

[40] Нозими Хиротӣ. Ашъори мунтахаб. – Душанбе: Ирфон, 1967. – С.122.

[41] Абулқодири Бедил. Осор. –Ч.7. –Душанбе: Адиб, 2007. –С. 41.

[42] П.А. Столипин. Садои Шарк. 2019, № . –С.

[43] Чалолиддини Румӣ. Рубоиёт. –Душанбе: Ирфон, 1984. –С. 35.